

Економіка

УДК 330.341.1.; 338.439
© 2012

*М.М. Кулаєць,
М.Ф. Бабієнко,*
кандидати
економічних наук

О.Д. Витвицька,
доктор
економічних наук

Л.М. Усаченко,
доктор наук
з державного управління
Національний
університет біоресурсів
і природокористування
України

ІННОВАЦІЙНЕ СПРИЯННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ І ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

У статті поглиблено теоретико-методологічні та практичні засади інноваційного сприяння конкурентоспроможності сільгосппродукції та продуктів харчування. Висвітлено ряд складових стабілізації і нарощування продовольчих ресурсів та якості сільгосппродукції і продуктів харчування. Розкрито агрохімічне і господарське значення рису для продовольчої безпеки України та світу.

Серед пріоритетних завдань сільського господарства є відпрацювання таких механізмів і підходів, які дали б змогу забезпечити населення нашої країни високоякісними, конкурентоспроможними вітчизняними продуктами харчування за доступними цінами, а також значно поліпшити асортимент харчування і продукції на експорт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційного сприяння конкурентоспроможності сільгосппродукції та продуктів харчування в Україні і світі досліджувались вітчизняними і зарубіжними науковцями, зокрема Й. Шумпетером, В. Сайком, В. Власовим, В. Бойком, В. Месель-Веселяком, О. Гойчук, О. Шпикуляком, М. Кисілем, М. Кулаєць, М. Бабієнком, О. Витвицькою, П. Музиною та ін.

Незважаючи на це, ряд аспектів цієї актуальної проблеми у нових економічних умовах залишається недостатньо вивченим і потребує більш глибоких досліджень.

Мета досліджень — довести нагальну необхідність інноваційного забезпечення аграрного сектору економіки для вирішення продовольчої незалежності. Розкрити біологічно-господарську характеристику рису як однієї з основних продовольчих культур у світі.

Результати досліджень. Важливу необхідність для життєдіяльності людського організму є забезпечення його високоякісними про-

дуктами харчування, що й зумовило актуальність досліджень з названої проблеми, здійснюваних науковцями й освітянами не лише ННЦ «Інститут аграрної економіки», НУБіП України, а й ученими всього світу.

У проведених дослідженнях, в яких започатковано розв'язання цієї надзвичайно важливої проблеми, ще не все враховано з огляду на нові умови господарювання в агропромисловому комплексі, й зокрема входження України в ринкову сферу.

Відпрацювання цієї проблеми потребує застосування комплексу заходів, спрямованих, з одного боку, на забезпечення безперервного надходження на споживчий ринок зростаючої кількості різноманітних продуктів харчування високої якості, а з другого, — підвищення купівельної спроможності населення країни.

Останнім часом через різке погіршення економічної та екологічної ситуації якість сільськогосподарської продукції та продуктів харчування за різними параметрами знижується. Так, уміст білка і клейковини за останні роки у зерні озимої та ярої пшениці значно зменшився, що негативно позначилося на якості борошна і, відповідно, хлібних продуктів. Безумовно, основними причинами зниження якості є недотримання термінів виконання агротехнологічних процесів, що призводить до погіршення фітосанітарного стану посівів, вкрай недостатне

внесення основних елементів живлення рослин, що мали б вирощуватися за інтенсивними технологіями. Щодо цукрових буряків, то тут причиною є низька якість насіннєвого матеріалу та вкрай недостатнє внесення органічних і мінеральних добрив у правильному співвідношенні NPK, а також застосування засобів захисту рослин. Це повною мірою стосується і картоплі, соняшнику, овочів та деяких інших культур.

Поряд зі зниженням технологічних характеристик і харчової цінності спостерігається погіршення екологічної безпеки сільгосппродукції та продуктів харчування. Порушення технології використання пестицидів навіть у невеликих дозах, а також застосування застарілих технологій призводить до того, що в ряді підприємств різних форм власності у сільгосппродукції і продуктах харчування виявлено вміст пестицидів і важких металів. Рівень забрудненості продуктів харчування, особливо тваринного походження, різко зростає, і передусім в екологічно забруднених зонах. За останні роки з боку держави значно підвищено вимоги до якості рослинницької і тваринницької продукції.

Адже Україна веде підготовку до вступу в ЄС. А тому перед ветеринарною біофармацевтичною промисловістю, науково-дослідними інститутами НААН стоїть надзвичайно важливе завдання, а саме — виробництво засобів захисту тварин і контроль за їхньою якістю привести у відповідність з міжнародними вимогами, що позитивно сприятиме виробництву високоякісної тваринницької продукції. Варто наголосити, що одним із важливих завдань є забезпечення випуску високоєфективних і конкурентоспроможних біопрепаратів проти заразних хвороб тварин, які за якістю, асортиментом та обсягом відповідають потребам ветеринарної медицини і загалом потребам агропромислового комплексу.

Великою мірою на якість продукції, особливо тваринницької, впливає карантинний бур'ян — амброзія полинолиста. Рослини амброзії містять від 0,07 до 0,15% (щодо сухої маси) гірих речовин і за поїдання її коровами молоко та інші продукти набувають неприємного запаху й смаку, втрачається їхня якість. На полях, засмічених амброзією, погіршується якість польових робіт, особливо під час оранки та збирання врожаю. Внаслідок надмірного висушування й виснаження ґрунту амброзією врожайність сільгоспкультур значно знижується, зокрема соняшнику — на 25–30%, кукурудзи — на 30–35%, а при великій забрудненості культурні рослини взагалі гинуть. Амброзія завдає великої шкоди не тільки сільгоспкультурам, а й здоров'ю людини.

На якість продуктів харчування тваринного походження великою мірою впливають і комбикорми, які мають відповідати ветеринарно-санітарним вимогам, задовольняти потребу тварин у поживних та біологічно активних речовинах,

бути конкурентоспроможними за економічними й екологічними параметрами на споживчому ринку. Використання комбикормів є найбільш прогресивним та ефективним засобом годівлі тварин не тільки в Україні, а й у світовій практиці ведення тваринництва. І не випадково у 90-х роках минулого століття практично в кожному районі України високоефективно працювали міжгосподарські комбикормові заводи [3].

Неабияку роль у якості продукції й безпеці здоров'я населення відіграє стандартизація. А тому необхідно впроваджувати систему управління якістю продукції, яка має ґрунтуватися на міжнародній системі стандартизації.

Продовольча проблема стає актуальною впродовж усієї історії людства вузловою у вирішенні завдань розвитку економіки будь-якої держави. Продуктивна діяльність кожної людини неможлива без високоякісного харчування, яке залежить від кількості та якості спожитих продуктів тваринного походження, одним з яких є м'ясо.

У багатьох країнах світу пріоритет належить свинині (до 50%) і м'ясу птиці (до 30%). В Україні, безумовно, — м'ясу великої рогатої худоби, на яку припадає до 50%, а в ряді областей чи регіонів — ще більше. Проте слід зазначити, що поголів'я худоби зменшилося до критичної межі. Так, якщо у 90-х роках минулого століття поголів'я великої рогатої худоби становило 24,5 млн голів, свиней — понад 20, то нині їх відповідно — 4,47 і 7,47 млн гол.

За таких обставин про високу якість харчування можна лише мріяти.

Якість продуктів харчування тваринного походження великою мірою залежить від переробної промисловості. В умовах ринкової економіки вимоги до якості продукції стають дедалі жорсткішими. Це повною мірою стосується якості молочної продукції, економічні проблеми якої досліджуються як науковцями світу, так і України.

Викликає велике занепокоєння насамперед те, що за період незалежності виробництво молока в нашій державі скоротилося майже на 50%. Причиною є різке скорочення дійного стада. У 90-х роках минулого століття корів було майже 10 млн гол., а зараз лише 2,6 млн. На якість молока значно впливає вміст протеїну в раціонах корів. За даними Інституту тваринництва, за 100%-ї норми протеїну в раціонах жирність молока становить 4,26%, а за 80%-ї — 4,06%, вміст білка — відповідно 3,87 і 3,18%.

Вимоги до молока в різних країнах неоднакові й формуються з огляду на реальні можливості виробництва. Найвищі вони у Голландії, Данії, Швеції та деяких інших країнах.

Необхідно хоча б коротко сказати про дитяче харчування. За роки незалежності внаслідок тривалої економічної кризи, яка не обійшла харчової та переробної промисловості, обсяги виробництва продукції харчової промисловості значно зменшилися. Спад виробництва при

Виробництво рису в Україні за 1961–2011 рр.*

Рік	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. т	Площа, тис. га
1961–1965	50,4	20,7	4,1
1966–1970	50,1	130,8	26,1
1971–1975	48,0	181,8	37,8
1976–1980	36,8	141,1	38,3
1981–1985	47,2	163,7	34,7
1986–1990	54,0	179,8	33,3
1991–1995	44,1	101,4	23,0
1996–2000	39,7	88,5	22,2
2001	41,3	78,2	18,9
2002	46,1	87,0	18,9
2003	43,1	94,4	21,8
2004	37,7	80,4	21,3
2005	43,4	92,9	21,4
2006	46,0	99,5	21,6
2007	51,1	108,0	21,1
2008	50,9	10,1	19,8
2009	58,3	14,3	24,5
2010	50,5	14,9	29,3
2011	62,1	18,4	29,7

* Держкомстат України (2010 р.) та Міністерство аграрної політики і продовольства (2011 р.).

зниженні платоспроможності населення призвів до зменшення споживання майже всіх видів харчової продукції. І це насамперед відбилося на малозабезпечених сім'ях з дітьми.

Гостро постало питання дитячого харчування. Підвищення не тільки кількісних, а й якісних показників великою мірою залежить від відновлення вітчизняного виробництва продуктів дитячого харчування, доступніших за рівнем цін, ніж імпортні аналоги, та збагачених необхідними харчовими добавками і мікроелементами.

Адже у 90-х роках минулого століття Україна мала майже 20 підприємств із виготовлення високоякісних і цінних продуктів дитячого харчування тваринного походження, а нині їх майже не залишилося (Балта і Хорол). Продукти дитячого харчування, передусім для дітей зони, що постраждала від аварії на ЧАЕС, повинні мати радіопротекторні властивості. Однією з головних умов виробництва продуктів дитячого харчування є забезпечення дітей екологічно чистими продуктами. Для цього необхідно створити мережу вітчизняних підприємств, які використовували б сировину з екологічно чистих регіонів нашої країни.

Маркетингові дослідження свідчать, що нині особливо сприятливі умови для впровадження на ринок натуральних харчових добавок. Адже у значної частини населення сформувалося

психологічне неприйняття — заперечення всього штучного, побоювання «хімії» і, навпаки, віра в натуральні продукти і препарати. І це підтверджується даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), яка стверджує, що на алергію, пов'язану з надмірним вживанням синтетичних ліків, хворіє до 16% населення земної кулі і насамперед діти. Налагодження власного виробництва продуктів дитячого харчування з біологічно активними добавками сприятиме поліпшенню харчування дітей, зміцненню їх здоров'я та підвищенню доступності цього харчування для сімей з дітьми і передусім малозабезпечених сімей.

Поряд з тваринницькою важливою є й рибна продукція. Від якості риби значно залежить здоров'я людей. Споживання риби і рибних продуктів нині становить лише 70–75% від фізіологічних норм.

Велику загрозу якості продукції харчування становлять дрібні переробні підприємства, які часто виробляють її в антисанітарних умовах, порушуючи вимоги державного стандарту, використовуючи неякісну сировину та пакувальні матеріали. Такі підприємства створюють неабияку конкуренцію для великих вітчизняних товаровиробників з огляду на ціни. Тут державний контроль має забезпечувати захист споживачів від неякісної продукції на основі моніторингу ринку.

На високу якість і безпеку харчування значно впливає культура рису. Це — одна з найбільш цінних рослин, відомих людству уже понад 15 тис. років. Площі посіву рису за останні 100 років зросли втричі й нині становлять понад 150 млн га. За врожаєм рис значно перевищує пшеницю, бо має вищу на 8–10 ц/га потенційну врожайність порівняно з останньою, що забезпечує збір майже 600 млн т.

За біологічною цінністю білка рис посідає перше місце серед крупів. Рисові каші постійно мають бути в раціоні дитячого та лікувального харчування. Дуже корисним вважають коричневий рис, адже він не втрачає своїх властивостей, як білий рис під час шліфування.

Вирощування рису в Україні зумовлено необхідністю задовольнити потреби населення в цьому надзвичайно цінному дієтичному продукті, а також ввести у сільськогосподарське виробництво малопродуктивні засолені землі Причорноморської низини в Херсонській та Одеській областях та в АР Крим. У 1964–1980 рр. було створено великий потенціал рисосіяння, побудовано рисові інженерні системи на площі майже 63 тис. га, зокрема в АР Крим — 30,8, Херсонській — 18 та Одеській 13,8 тис. га областях. Вартість будівництва систем окупувалася за 4–5 років.

Потрібно віддати належне державі, що ця галузь збережена і останніми роками набирає обертів, що зумовлено зростаючою потребою населення України в цій високоякісній дієтичній

продукції. Вміст білка в зерні рису, за даними наукових установ, коливається від 5 до 14% і може сягати 18%. Білок рису порівняно з білками інших зернових культур за поживною цінністю найбільш близький до тваринних білків завдяки вмісту незамінних амінокислот і загальній збалансованості.

У таблиці наведено дані з розвитку галузі рисівництва в Україні за період, що охоплює 5 десятиліть.

Нині рисові системи України займають понад 30 тис. га, а це на 50% менше, ніж у 90-х роках минулого століття, уперше за всі роки рисосіяння вирощено на кожному гектарі 62 ц рису.

Світовий ринок рису являє собою трохи відокремлений сегмент ринку зернових через специфіку його виробництва та споживання.

Для задоволення потреби людства у продовольстві виробництво рису до 2025 р. має збільшитися на 70% [5].

Основними центрами світового рисівництва є країни Східної Азії (Китай, Японія, Корея) — 45,4%, Південна Азія (Індія, Пакистан, Бангладеш, Непал) — 23,5, Південно-Східна Азія (В'єтнам, Лаос, Таїланд, Індонезія, Філіппіни, Бірма) — 22,2% світового валового збору рису. Серед лідерів, що становлять першу п'ятірку за обсягами виробництва, виділяється Індонезія — 57,5–64,4 млн т щорічно, Бангладеш — 40–47, В'єтнам — 35,8 млн т.

Значний обсяг рису (30–31,7 млн т) вирощує Таїланд. У Японії виробництво рису останніми

роками становить 11,3–11,9 млн т, на Філіппінах — 15,3–19,8, у США — 9,3–10,4, Пакистані — 8,3–10,4, Бразилії — 11,5–12 млн т.

Обсяг світової торгівлі рисом, за результатами оцінки Міністерства сільського господарства США, перебуває на рівні 24 млн т. Основними його експортерами є Таїланд, В'єтнам, Пакистан, США, а імпортерами — країни Близького Сходу, Європи, Африки.

Разом із виробництвом щороку зростає споживання рису. Так, у країнах Європи воно становить 2–6 кг із розрахунку на особу за рік, в Латинській Америці — 50–80, Африці 40–70, Азії — 80–150 кг. Світове споживання рису щороку сягає понад 400 млн т, перехідні запаси його становлять 118 млн т, або 20% від валового збору. Попит на рис щороку зростає і, за прогнозом ФАО, до 2020 р. становитиме 781 млн т, перевищуючи на 2–3% попит на пшеницю. Як зазначають І.Д. Філіп'єв та О.М. Єфімов, очікуване можливе виробництво рису — 750 млн т до 2020 р., повністю не задовольнить прогнозованого попиту [8].

Зважаючи на визначальну роль рису в харчуванні понад третини населення земної кулі, можна його зарахувати до одного з основних продуктів харчування.

Подальше дослідження слід спрямувати на визначення основних експортерів та імпортерів рису і з'ясування перспектив та можливостей країни щодо розширення посівних площ під цю культуру [2].

Висновки

Головним чинником економічного зростання будь-якої держави є науково-технічні інновації та комерційне застосування продуктивних технологій, наукових знань, організаційних ідей, які сприятимуть нарощуванню обсягів виробництва, зокрема рису, розширенню

асортименту продукції та підвищенню її якості. Вважаємо, що інноваційна модель розвитку вітчизняного аграрного сектору в умовах ринку сприятиме конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції і продуктів харчування в Україні та світі.

Бібліографія

1. Бойко В.І. Економіка виробництва зерна. Монографія. — К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2008. — С. 189–200.
2. Дудченко В.В. Світовий ринок рису та його частка у валовому виробництві зерна//Економіка АПК. — 2012. — № 1. — С. 137–138.
3. Кишак І.Т. Підвищення якості та конкурентоспроможності виробництва кормів//Економіка АПК. — 2005. — № 1. — С. 94–96.
4. Мельник С.І., Кулась М.М., Бабієнко М.Ф. Інноваційне забезпечення підвищення родючості земель і продовольчої безпеки//Наука і методика. — М-во аграр. політики України — 2010. — № 20, 21. — С. 32–43.
5. Mohanty S. Rise crisis: the aftermat/S. Mohanty//Rise Today. — 2008. — V. 7, № 4. — P. 40–41//Економіка АПК. — 2012. — № 1.
6. Прянішніков Д.М. Вибрані твори. Т. 3. — М.: Вид-во АН СРСР, 1952.
7. Сайко В.Ф. Рациональне землекористування — ключ до підвищення конкурентоспроможності.
8. Філіп'єв І.Д., Єфімов О.М. Якість зерна рису залежно від органо-мінерального живлення//Зрошуване землеробство. — 2009. — № 52. — С. 263–267.
9. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку. Монографія. — К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2009 р.